

## ČASNIKI IN FILM

denis valič

gospodarstvo, zunanjo politiko ali kulturo. Večerni televizijski dnevnik morda nagovarja podobno široko množico, a je po svojem obsegu preboren (še posebej tisti na nacionalni televiziji, ki po kvaliteti sicer daleč presega "rumeno" obarvanih 24 ur, saj le poredko in s težavo doseže svoj že sicer nizki maksimum 25-ih minut), da bi lahko dosegel vsebinsko raznolikost dnevnikaškega časopisja, radio pa že dolgo ne nagovarja več tako širega občestva, ki se poleg tega praviloma raje obrača h glasbenim kot pa govornim vsebinam. Zato lahko rečemo, da je prav od tega, o čem, kako in koliko piše dnevniško časopisje, v veliki meri odvisna podoba, ki si jo posameznik – seveda predvsem tisti, ki sicer ni strokovno ali ljubiteljsko vezan nanj – ustvari o aktualnem dogajanju na nekem področju oziroma o statusu, ki ga to področje, ali nje-gov segment, ima znotraj družbe.

In v tem pogledu je v Sloveniji\* morda prav kultura v največji meri "odvisna" od dnevnega časopisja, saj ne premore ne specializiranih dnevnikaških izdaj, kot jih imata na primer gospodarstvo (*Finance*) in šport (*Ekipa*), pa tudi ne tedenskih, kot jih premorejo že številna področja, od politike do avtomobilizma in računalništva (prvo serijsko publikacijo, namenjeno izključno kulturi, najdemo šele med štirinajst-dnevnik – to so *Delova* priloga *Književni listi*, ki pa ponovno pokrivajo le manjši segment področja kulture). Če si torej želimo kaj več kot golo informacijo o dogajanju na področju kulture, ki nam jo ponuja že veliko t.i. "napovednikov" ali (samo)promocijskih "občasnikov", če si želimo obsežnejših poročil ali komentarjev na posamezne dogodke, izdelke oziroma nastope, je pravzaprav skoraj edina možnost, ki jo imamo, dnevno časopisje oziroma njegove kulturne strani (mesečniki na področju kulture, žal, največkrat ne izhajajo mesečno, pač pa v obliki dvojnih ali celo večjih števil, zato seveda aktualnega dogajanja ne pokrivajo tako celostno in ažurno). Toda kaj nam kulturne strani pravzaprav nudijo? Dejansko zadovoljujejo naše potrebe, se celo zavedajo posebnosti položaja, ki vlada pri nas? Pri poskusu odgovora na zastavljena vprašanja se bomo omejili le na področje filma, ki nas tu seveda edino zanima. Žal se je pokazalo, da bi primerjalna analiza med posameznimi področji kulture, ki bi pokazala, katero področje je s strani uredniške politike kulturnih redakcij pri nas favorizirano, katero pa zapostavljeno oziroma marginalizirano, zahtevala čisto poseben projekt, v katerega bi bilo potrebno vložiti še veliko več "terenskih" ur. Tako smo se omejili na zapise o filmu, ki so v slovenskem dnevnem časopisju – *Delo*, *Večer*, *Dnevnik*, *Slovenske novice*, *Primorski dnevnik* – nastali v desetletju med leti 1991 in 2001. Večje pozornosti so bili deležni prvi trije omenjeni dnevniki, medtem ko smo *Slovenske novice* zaradi njihove izrazito "rumene" usmerjenosti, *Primorski dnevnik* pa zaradi njegovega izrazitega lokalnega značaja, pregledali le "pavšalno". Za analizo člankov smo si pripravili dve oporni točki: primerjavo s kulturnimi stranmi nekaterih tujih dnevnikov in vlogo, ki jo ima film znotraj teh, ter nepisano pravilo, da naj bi dnevniško časopisje zadostilo zahtevam po informiranju, poročanju in komentiranju. Da ne bi zapadli v vode pretirane-ga posploševanja in generalizirajočih ocen, da bi bili torej – kolikor je le mogoče – konkretni, pa smo našo analizo razdelili na štiri manjše sklope: slovenski film, tuji filmi v redni distribuciji, filmski dogodki v Sloveniji in po svetu ter zgodovina in estetika filma.

Poglejmo najprej, kako je s stranmi, ki so namenjene kulturi in/ali filmu, pri nas in v tujini. Prvo, kar nas preseneti, ko se ozremo v nam bližnjo tujino, v sosednjo Italijo, je prav obstoj alternative "in/ali". V italijanskih dnevnikih (*La Repubblica*, *La Stampa*, *Il Corriere della sera*) so bile namreč njihove obsežne kulturne strani že sicer "virtualno" razdeljene na kulturo in spektakel (šest- ali več-stranska rubrika z naslovom "cultura e spettacoli" je zajemala vse od literature do televizije), pri čemer je imel film po obsegu mesto takoj za literaturo oziroma knjižno produkcijo, v zadnjem letu pa je torinska *La Stampa* to delitev udejanjila in filmu namenila nosilno vlogo v rubriki spektakel; vse kaže, da bo podobno kmalu tudi pri ostalih velikih italijanskih dnevnikih, sodeč vsaj po vse večji pozornosti, ki je je deležen film (ne samo, da si italijanskega dnevnika brez enega samega zapisa o filmu praktično ne moremo predstavljati: že če se film

V večjem slovenskem mestu so lokalne oblasti "pooblastile" občinsko kulturno organizacijo, da tudi tokrat, drugo leto zapored, njihov tradicionalni kulturno-filmski projekt filmsko gledališče – to je izbran filmski program – pripravi v sodelovanju s koncesionarjem v mestni kinodvorani. Omenjena kulturna organizacija, in s tem tudi filmsko gledališče, že vrsto let nadvse uspešno (veliko dvorano občinskega kulturnega doma je tudi v za film najhujših letih praktično razprodal že samo z abonenti) vodi zelo razgledan in odprt človek, ki pa se s filmom nikoli ni poklicno ukvarjal (razen, seveda, kot vodja krovne občinske kulturne organizacije); s kinodvorano pa v zadnjih dveh letih, bolj po sili razmer (nenavaden zaplet okrog privatizacije lokalnih kinematografov), upravlja lokalni podjetnik, ki je hkrati tudi distributer. A čeprav je slednji v prvem letu njunega sodelovanja prepričljivo dokazal, da zna ločevati med privatnim in javnim interesom – ter celo presenetil s svojim cinefilskim duhom –, pa direktor kulturne organizacije dokončni izbor naslovov še vedno prepušča zunanjim strokovnim sodelavcem (in da bi zagotovil popolno in trajno neodvisnost izbora od interesov lokalnega privatnega kapitala, je te sodelavce poiskal v prestolnici). Naključje pa je hotelo, da je tokrat predlog, ki so ga pripravili zunanji sodelavci, v roke najprej dobil podjetnik in ga nato na njihovo prošnjo sam posredoval direktorju ter mu to tudi povedal. A slednji je na seznamu najprej zagledal naslov filma, ki ga je le nekaj dni prej v osrednjem slovenskem dnevnem časopisu, na "elitni" kulturni strani, popolnoma raztrgal eden izmed zanje pišočih kritikov. V trenutku je na vse pozabil ter zamrznil v prepričanju, da podjetnik že poskuša uveljaviti svoj privatni interes in v izbor vključiti film, ki ga je kot lokalni distributer dobil, a je bil zanj komercialno nezanimiv. Šele intervencija pripravljalcev izbora, ki so si morali vzeti čas in direktorja prepričati, da je mnenje omenjenega kritika hudo osamljeno – navsezadnje mu ne gre zameriti, ko pa v Sloveniji niti ne more preveriti, ali morda obstajajo še drugačna mnenja –, je umirila položaj in preprečila, da bi bili gledalci prikrajšani za dober film.

Dogodek je resničen, navedli pa smo ga zato, ker nam konkretno, "življenjsko" predstavi vlogo, ki jo ima pri nas dnevno časopisje. Za večino na Slovenskem je namreč prav informacija, ki jo posredujejo tiskani dnevniki, prva in najpogostejša tudi edina informacija, ki jo dobijo o nekem področju oziroma aktualnem dogajanju na tem področju, naj gre za

\* Po Referenčnem seznamu medijev, ki ga je pripravila družba Pristop, je za kulturo položaj že na Hrvaškem bistveno ugodnejši (in bistveno manj ugoden v Bosni in Hercegovini), saj premorejo tri tednike, namenjene kulturi.

pojavi na manj kot na dveh straneh, je zadeva malce čudna; res pa je tudi, da so formati drugačni – a po drugi strani zopet ne tako zelo – in da je v italijanskem časopisju veliko reklamnih sporočil). In tudi če pogledamo k Francozom, celo v njihov "elitni" *Le Monde*, do skrajnosti uravnotežen in nikoli populističen, vidimo, da ima tudi tu film bistveno večjo težo, pa čeprav zgolj na kulturnih straneh: ni dneva, da se v njem ne bi pojavil zapis o filmu. Pa ne zgolj kakšna napoved ali informacija, pač pa obsežnejši komentar, po katerem se nam bo celo Vin Diesel zdel bližje sferi visoke kot pa masovne pop kulture. Američanov, na primer njihovega *New York Timesa*, raje niti ne omenjamo – tam ima film čisto svojo vsakodnevno rubriko, precej obsežno, in celo posebno tedensko prilogo. Kakšno je stanje pri nas, v slovenskem dnevnem časopisju, je vsem bolj ali manj znano: kultura se stiska na eni borni strani (medtem ko sta pri športu dve strani že pravilo, prav tako pri računalništvu in informatiki), film pa se na njej pojavlja le hudo občasno.

#### SLOVENSKI FILM

Še najraje se pojavi, ko v slovenskih filmskih logih izbruhne kak škandal, pri čemer je najbolj zaželen finančni, ko se lahko ene in iste številke preobračajo v nedogled, ter pripoveduje nešteto različic ene in iste zgodbe. Spomnimo se samo primera *Addagio* (nerealiziran celovečerni projekt producenta Milana Ljubića) izpred nekaj let, pa nato primera *Kačje rože* in njega letošnjega nadaljevanja z naslovom *Stella del Nord* (nerealiziran(a) projekt(a) Karpa Godine) – cele tedne so intervjuji, poročila, komentarji in analize teh primerov polnili kulturne strani. Prav neverjetno je, kako so s finančnimi nepravilnostmi pri filmu obsedeni kulturni uredniki, saj tem namenijo nesorazmerno veliko prostora – in to na kulturnih straneh! Tak zapis bi v tujini pristal kvečjemu na straneh, posvečenih gospodarskemu kriminalu, najpogostejše pa kar v kroniki. Zdi se, da umestitev takih "zgodb" na kulturne strani opravičujejo z dejstvom, da je film pač del polja kulture in da nastaja z državnim denarjem, katerega izvor je v proračunu za kulturo. Sami pa mislimo, da je razlog za tako izrazito prisotnost tovrstnih zapisov morda tudi neke druge. Namreč: tako v tem, da so se očitno tudi kulturni uredniki naših dnevnikov odločili, da si bodo s ščepcem senzacionalizma lažje "dvigali naklado", kot tudi v dejstvu, da večino zapisov na kulturnih straneh prispevajo redni sodelavci kulturnega uredništva (naj so to zaposleni novinarji ali redni honorarci), ki praviloma niso strokovnjaki za določena področja. Tako tudi o filmski problematiki večinoma pišejo ljudje, ki s filmom sicer nimajo prav veliko opravka. Tem pa je seveda najlažje zaupati tovrstne zapise. Zdi se, da je pomanjkanje "strokovnjakov", ekspertov za posamezna področja, celo ena največjih hib kulturnih strani slovenskega dnevnega časopisja. V tujini dnevniki prav na njih gradijo svoj imidž, dvigajo svojo ugled in s tem tudi zagotavljajo konstantno visoko naklado, pri nas pa se na kulturnih straneh praviloma pojavljajo le ob "posebnih dogodkih", kakršen je bil na primer *Delova* nanizanka "XX. stoletje". Pri obravnavanih dnevnikih smo tako med številnimi avtorji zapisov o filmu našli le tri strokovnjake, katerih zapisi se pojavljajo kolikor toliko redno (Z. Vrdlovec – *Dnevnik*, S. Popek – *Delo*, U. Smasek – *Večer*), med temi tremi pa ima le eden (Vrdlovec – *Dnevnik*) "redno" kolumno s filmsko vsebino. To pomanjkanje pravih kadrov zelo vpliva tudi na kvaliteto zapisov o sprotni slovenski filmski produkciji. Slovenskim dnevnikom bi težko očitali, da novim slovenskim filmom ne namenijo dovolj pozornosti, saj lahko na kulturnih straneh najdemo številne zapise, ki sledijo prav vsem fazam nastajanja novih slovenskih filmov, od prvih izborov, ki jih opravi programska komisija na Filmskem skladu, do premier v kinodvoranah in sodelovanj na domačih in mednarodnih festivalih. Toda te zapise bi večinoma lahko spravili v kategorijo informacij in poročil (ki jih lahko opravi prav vsak novinar), ob premierah tudi intervjujev, medtem ko je tehničnih komentarjev bolj malo. Pri *Delu* tako ocene novih slovenskih filmov praviloma pišejo ljudje, ki film spremljajo le občasno (Kolšek, Leiler). Poglobljeni zapisi, ki bi prinašali razmislek o tokovih ali trendih v slovenskem filmu, posebnih karakteristikah, zgodovinskih okoliščinah ipd., pa so pra-

viloma le izjeme (če sploh kdaj najdejo svoje mesto na kulturnih straneh), kakršno si je v svoji kolumni – cikel "Junaki slovenskega filma" – "privoščil" *Dnevnikov* "novinar" Z. Vrdlovec.

#### TUJI FILM V SLOVENSKIH KINODVORANAH

Pri pregledu, kako slovenski dnevniki pokrivajo redni program slovenskih kinodvoran – ki ga v veliki večini sestavljajo tuji filmi, od katerih je ponovno velika, resnično velika večina hollywoodskih –, smo opazili dve bistveni značilnosti, od katerih je ena povsem v skladu s trendi v tujini, druga pa v primerjavi s temi deluje kot velik, povsem nerazumljiv odklon. V tujini je nekako običajno, da se dnevniki samopromovirajo tudi prek svojih "zvezdnikov", uglednih imen s posameznih področij, ki so jih pridobili za redne sodelavce. Ti postanejo zaščitni znak posameznih strani, naj bodo to politične ali kulturne, in marsikateri bralec vzame v roke določen dnevnik prav zaradi njih. Na kulturnih oziroma filmskih straneh imajo ponavadi tak "zvezdniški" status filmski kritiki oziroma tisti, ki ocenjujejo filme iz rednega programa kinodvoran. V Združenih državah je eno izmed najbolj znanih tovrstnih imen Roger Ebert, ki piše za *Chicago Sun*, saj njegove filmske kritike že vrsto let redno izdajajo tudi v knjižni obliki. Koliko naredi za promocijo nekega dnevnika ena sama taka oseba, verjetno ni potrebno posebej razlagati. V zadnjih letih je tako tudi pri nas opaziti trend, da se ocene in komentarje filmov iz rednega programa zaupa eni osebi. Pravzaprav je pri *Dnevniku* to že dolgo v veljavi, saj filme redno ocenjuje le Z. Vrdlovec, filmsko morda najbolj izobražen in najpronicljivejši slovenski kritik, a tega dejstva nekako ne znajo izrabiti in primerno izpostaviti. Pri *Delu* so še "pred kratkim" (no, pravzaprav kakšno leto nazaj) filme izmenično ocenjevali trije kritiki – nekako glede na osebne preference oziroma po ključu žanrski studijski izdelek – dokumentarec – avtorski film –, v zadnjem letu, morda malce več, pa se uveljavlja predvsem S. Popek. V tem pogledu ne zaostaja niti *Večer*, saj se tudi pri njih uveljavlja predvsem eno ime – to je U. Smasek. Potrebno je dodati, da so v tem primeru vsa tri uredništva pokazala veliko mero "dobrega okusa", saj so kritično mesto zaupali filmsko nadpovprečno izobraženim posameznikom. Nikakor pa ne moremo doumeti, kakšno mesto pravzaprav namenjajo filmski kritiki, saj v tem pogledu postopajo povsem nasprotno od večine dnevnih časopisov po svetu in v nasprotju z vsakršno logiko. Tuji dnevniki bi namreč dejstvo, da kritika ni objavljena dan (ali v skrajnem primeru dva) po premieri filma, doživeli kot velik poraz. To je zanje imperativ, saj morajo prehiteti konkurenco, in hkrati moralna obveza do njihovih bralcev, saj so tu zato, da jim pomagajo "videti". Naši dnevniki pa kritike objavljajo v najboljšem primeru konec prvega tedna predvajanja, kar je še bolj nerazumljivo, če vemo, da jim prikazovalci in distributerji omogočajo tudi redne predogledne (t.j. novinarske projekcije, na katerih prikažejo film ali dva, katerih premiera se približuje). Čemu torej kritike? V oceni posameznih filmov iz rednega sporeda, ki so, kakor smo že omenili, v veliki večini (verjetno kar okrog ali celo nad 90%) hollywoodskega izvora, ne gre iskati večnih resnic ali poglobljenih estetskih študij. Da bi morda gledalci lahko preverili lastno mnenje ob kritikovem? V tem primeru bi bilo bolj smiselno uvesti "pisma bralcev" za ljubitelje filma, saj bi se tam lahko razvnela vsaj spodobna polemika.

#### FILMSKI DOGODKI DOMA IN PO SVETU

S prehodom k zapisom o filmskih dogodkih doma in po svetu k sreči ponovno stopimo na tirnice ažurnosti (čeprav bi bil na tem področju vsaj v nekaterih primerih časovni odlog celo manj "boleč"). Na žalost pa hkrati ponovno dregnemo v odprto in gnojno rano "nekompetentnosti" (v kar nekaj posameznih primerih bi lahko ne samo opustili navednice, ampak celo uporabili kak ostrejši izraz; a o tem kasneje). Prav žalostno je namreč gledati, kako se na kulturnih straneh v najavah dogodkov pojavljajo skoraj prepisana sporočila medijem, ki jih pripravi organizator dogodka. A kaj drugega pričakovati od nekoga, ki ne pozna ne zgodovine filma ne sodobnih tokov v filmu, ki mu je domači film enako tuj kot tuji. Ki o nekem indijskem avtorskem filmu prostodušno za-

piše, da gre za bollywoodski izdelek (poročilo z beneškega festivala, september 2001, *Delo*), čeprav to označuje nekaj radikalno drugačnega, in ki si o dokumentarnem filmu drzne zapisati, da je "manjšinska, najbolj prezrta (in prezirana) ter najmanj kinematografska oblika filma, ki je lahko kljub temu zelo provokativna" (napoved Jesenske filmske šole, oktober 1998, *Delo*)! Povedati je treba, da je v tem pogledu, torej ko gre za napovedi posameznih dogodkov, festivalov ali retrospektiv, le *Večer* v večini primerov pokazal dostojen nivo, nivo, ki se mu ga ni potrebno sramovati. To pa zato, ker o filmu, tudi ko gre "zgolj" za tovrstne zapise, piše oseba, ki film pozna (U. Smasek)! Žal so *Delove* napovedi dostojna izvirna besedila le takrat, ko jih zaupajo svojemu "kritiku" S. Popku, v *Dnevniku* pa poleg vsega že omenjenega še sploh ni nujno, da se bo napoved pojavila – pa čeprav gre na primer za retrospektivo velikana svetovnega filma. Tu se pravzaprav pokaže prava podoba odnosa, ki ga gojijo uredniki do filma; politike, ki jo na svojih straneh vodijo, ko je govora o njem, statusa, ki mu ga namenjajo znotraj slovenske kulturne sfere. Zdi se, da je zanje film zgolj splet okoliščin, stvar naključja, v najboljšem primeru nekaj, kar sicer "mora" biti, kako "bo", pa je že povsem vseeno – kaj, koliko in kako bodo pisali o njem, je odvisno predvsem od tega, koliko in kakšne materiale jim pošlje organizator. Kako naj si sicer razložimo fenomen, da nekaj dni ni na kulturnih straneh niti enega zapisa o filmu, nato pa v enem dnevu kar trije? In to tri napovedi dogodkov (povsem enostavno in brez vrednotenja bi se lahko katera premaknila na dan prej ali pozneje ter se primerneje ovrednotila), kjer ima napoved vsakoletnega prikaza slovenske filmske in TV produkcije v zamejstvu, v kateri se predstavijo že (podrobneje) predstavljene reči – le v drugačnem kontekstu –, tak obseg kot obe drugi napovedi hkrati: napoved mednarodnega kolokvija filmske teorije, na katerem bodo o dokumentarnem filmu spregovorili eminentni, svetovno znani gostje iz tujine (tudi če bi imeli le datum dogodka, spisek gostov in temo srečanja, bi lahko ob normalni uredniški politiki o tem napisali obsežen in nadvse zanimiv zapis) in napoved morda najpomembnejšega filmskega dogodka v Sloveniji, mednarodnega filmskega festivala (oktober 1998, *Delo*). Nadvse žalostno, a resnično. Tako kot *Dnevnikova* in *Delova* poročila s festivala slovenskega filma leta 1999: vsak dan se sicer pojavi članek, poročilo s festivala, a v njem zgolj povzemajo, kaj je bilo izrečenega na spremljevalnih okroglih mizah, medtem ko filmom, ki so bili premierno predstavljeni in zaradi katerih ta dogodek pravzaprav obstaja, ni namenjena niti beseda! Šele zadnji iz vrste zapisov, ki povzema, kako so žirije razdelile nagrade, poda tudi nekaj besed o nagrajenih filmih, morda celo o vseh celovečercih. Mar ostali niso "pravi" filmi?

In za zaključek (tega sklopa): naš osrednji dnevnik se rad pohvali, da z domačega mednarodnega filmskega festivala poroča vsak dan in mu namenja skoraj polovico kulturne strani. Pohvalno, morda za naše razmere. Že sosednji Italijani (praktično vsi dnevnikarji na nacionalnem nivoju) svoji Mostri posvetijo vsak dan posebno prilogo – najmanj tristransko!

#### FILMSKA ZGODOVINA IN ESTETIKA

Seveda je povsem jasno, da ob taki uredniški politiki obsežnejših zapisov, ki bi izkoristili kak dogodek ali premiero kakšnega filma, da bi se ob njej podrobneje posvetili posameznim poglavjem iz zgodovine filma, estetskim vprašanjem ali zanimivim temam, preprosto ni. Edina svetla izjema so, kakor smo že omenili, redke, prereditve serijske kolumne *Dnevnikovega* kritika Z. Vrdlovca (tuji dnevnikarji bi verjetno tekmovali, kdo ga bo pripeljal pod svojo streho, pri nas pa – naj mi oprostijo – nekoristno ždi tam v petem nadstropju Kopitarjeve 2–4), občasni obsežnejši zapisi – največkrat predstavitev kakšnega avtorja ob otvoritvi retrospektive ali, redkeje, obdelava kakšnega problema, vezanega na reprodukativno kinematografijo – *Delovega* "kritika" S. Popka ter, seveda, morda ne s tako širnimi "vedenjem" podkrepljene, a vedno žmohtne eksapade *Večerovca* U. Smaska.